

Emir O. Filipović, *Kotromanići. Stvaranje i oblikovanje dinastičkog identiteta u srednjovjekovnoj Bosni*. Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, 2022, 220 str.

U izdanju Univerziteta u Sarajevu, Filozofskoga fakulteta, 2022. godine izašla je knjiga Emira O. Filipovića *Kotromanići. Stvaranje i oblikovanje dinastičkog identiteta u srednjovjekovnoj Bosni*. Knjiga broji 220 stranica. Emir O. Filipović bio je urednik zbornika radova *Žene u srednjovjekovnoj Bosni* (Sarajevo, 2015), suurednik knjige *Medieval Bosnia and South-East European Relations. Political, Religious, and Cultural Life at the Adriatic Crossroads* (Leeds, 2019), te autor knjige *Bosansko kraljevstvo. Historija srednjovjekovne bosanske države* (Sarajevo, 2017, 2018) i *Bosansko kraljevstvo i Osmansko carstvo (1386-1463)* (Sarajevo, 2019).

U *Predgovoru* (str. 9–11) ove knjige autor je natuknuo kako je ova knjiga zapravo proširena verzija rada „The Most Noble and Royal House of Kotromanić. Constructing Dynastic Identity in Medieval Bosnia“ objavljenoga u 78. broju časopisa *Südost-Forschungen. Internationale Zeitschrift für Geschichte*, a uz zahvale svima koji su pridonijeli njezinu stvaranju, u predgovoru je napomenuo i odakle je uzimao neobjavljenu izvornu građu za knjigu. Veliku ulogu u nastanku ove knjige igrala je građa deponirana u državnim arhivima u Dubrovniku i Zadru.

Za razliku od *Predgovora*, koji je bio usmjereniji na tehničku prirodu knjige, *Uvod* (str. 13–18) čitatelja uvodi u samu bit knjige, a kako bi se spoznala sama bit, možda je, prije svega, najbolje citirati autorovu definiciju pojma *dinastije*, na koju se ujedno pozvao na Liesbeth Geervers i Mirellu Marini: „(...) dinastiju možemo definirati kao skupinu ljudi koji zajedno djeluju i koji, samim time što se smatraju skupinom, kreiraju kolektivni identitet uglavnom utemeljen na sjećanju i svijesti o krvnom srodstvu, zajedničkoj prošlosti i naslijeđu“ (str. 15, vidi i bilj. 2). Iako, s jedne strane, na sam spomen pojma *dinastije* većina čitatelja u svojim asocijacijama vjerojatno ima definiciju koja se radikalno ne razlikuje od prethodne, za razumijevanje same biti knjige bitna je još jedna autorova napomena, ona koje, s druge strane, i većina istraživača nije svjesna, a za što će poslužiti idući autorov citat: „Međutim, ne treba iz vida gubiti činjenicu da kao ni sam pojam *srednji vijek*, ni *dinastija* nije izraz svojstven

tom razdoblju. On se danas retroaktivno primjenjuje kako bi se pomoću njega lakše pojasnile određene pojave iz prošlosti pošto u sebi semantički objedinjuje cijeli niz sličnih ali ipak različitih pojmova kao što su *obitelj, bratstvo, rod, rodbina, pleme, klan, loza, kuća* i sl.“ (str. 15.). Dakle, iako netko i zna što *dinastija* u pojmovnom smislu znači, retroaktivnim primjenjivanjem toga pojma u povijesnoj znanosti zapravo se radi greška, a na što ova knjiga neizravno nastoji upozoriti. Kada se u obzir još uzme i autorova napomena kako je cilj ove knjige pokazati da je svijest Kotromanića zapravo bila *dinastička svijest*, a njihov identitet *dinastički identitet* (str. 15.), jasno je da autor radi otklon od bilo kakvoga nacionalnoga revizionizma i da bi onaj tko drži do metodologija suvremene povijesne znanosti definitivno trebao zaviriti u ovu knjigu.

U prvom poglavlju knjige (*Dinastičko ime Kotromanić u pisanim izvorima*; str. 19–32.) autor se, kao nekom vrstom polazišne osnove, bavi imenom Kotromanića, točnije kada se ono prvi puta pojavilo u izvorima. Ustvrdio je da, iako su Kotromanići očigledno predstavljali iznimno značajan i dugotrajan vladarski rod duboko ukorijenjen u samu srž bosanskoga srednjovjekovnoga društva, njihovo ime nije zabilježeno ni u jednoj od sačuvanih vladarskih povelja niti u drugim dokumentima iz 12., 13. ili 14. stoljeća (str. 19.), a nastoji pronaći i razloge zašto se ono javlja tako kasno. Točnije, ime Kotromanić – u starom Arhivu Dubrovačke republike – prvi put se javlja tek 1403. godine, i to u kontekstu suvremenih političkih previranja u Bosni koje je izazvao rat kralja Ostoje (1398.–1404.; 1409.–1418.) protiv Dubrovnika (str. 19.), a na temelju opisanih izjava dubrovačkih diplomata iz nekoliko primjera autor je zaključio kako one nedvojbeno svjedoče da su samo članovi dinastije Kotromanića bili smatrani pogodnim i odgovarajućim kandidatima za vladarsko prijestolje u Bosni (str. 24.). Ovo poglavlje bitno je i iz razloga što pojava rodovskoga, odnosno dinastičkoga imena Kotromanić u pisanim izvorima, prema riječima autora „ne podrazumijeva samo puki pokušaj konsolidacije jedne elitne društvene zajednice zasnovane na krvnom srodstvu, nego također osmišljavanje i oblikovanje političkog konstrukta koji je potom iskorišten za potrebe vladajućeg sloja u kraljevstvu“ (str. 29.).

Drugo poglavlje knjige (*Razvoj vladarskog roda, krvne veze i pitanje nasljeđivanja*; str. 33–54) autor započinje napomenom kako je talijanska riječ kojom se u uputama za dubrovačke poslanike 1432. i 1456. godine označavala „najplemenitija i kraljevska“ dinastija Kotromanića bila *casa*, odnosno u doslovnom prijevodu *kuća* ili *dom* (str. 33.). Autor se poziva na istraživanja

Zbigniewa Dalewskiego koja su pokazala da do kraja 11. i početka 12. stoljeća krug ljudi koji je imao jednako pravo na vlast u Poljskoj (dinastija Pjastovića), Češkoj (dinastija Přemyslovića) i Ugarskoj (dinastija Arpadovića) nije bio isključivo ograničen na uže članove vladareve obitelji, nego je također obuhvaćao i njegove bliže i dalje srodnike, kao i da su pripadnici širega vladarskoga roda prihvaćali tako koncipiranu kolektivnu prirodu monarhijske moći jer im je omogućavala da sudjeluju u vlasti, a u tom kontekstu sagledava i Kotromaniće (usp. str. 49., 53.).

U trećem poglavlju (*Politički programi, stari rodoslovi, „roditelji i praroditelji“*; str. 55–74) autor nastoji upozoriti na to kako su Kotromaniće njihovi suvremenici u petnaestom stoljeću smatrali duboko utemeljenom i dugovječnom dinastijom čiji su članovi bili „vladari od starine“ (*signori ab antiquo*), ali i kako je sasvim izvjesno da su se i oni sami tada drugima tako predstavljali (str. 55.). Ovo poglavlje, u svojoj biti, želi pokazati kako je pozivanje na „slavne“ pretke u raznoraznim poveljama zapravo moglo pridonijeti „učvršćenju“ dinastije na prijestolju. Vladar na kojega je autor osobito stavio naglasak u ovom poglavlju je kralj Tvrtko (1353. – 1377. – 1391.): kako, primjerice, svjedoči jedna povelja iz 1356. godine, u kojoj on opisuje rodbinske veze svojih prethodnika. Tvrtko je bio veoma svjestan toga tko su mu bili slavni preci, „roditelji i praroditelji“, a shvaćao je i da svoj vladarski položaj na prijestolju može dodatno etablirati redovitim podsjećanjem na njegovu pripadnost istaknutoj lozi ranijih bosanskih gospodara (str. 64.).

Četvrto poglavlje (*Izmišljanje predaka? Stvaranje priče o porijeklu Kotromanića*; str. 75–100) svojim sadržajem kao da zapravo nadopunjava prethodno. U svojoj biti, ovo poglavlje zapravo obrađuje, kako je autor na jednom mjestu slikovito naveo, „priče o postanku“ ili „mitove o porijeklu“, koje također mogu poslužiti kao sredstva političke borbe (str. 75.). Ove „priče o postanku“, ili „mitovi o porijeklu“ pojedinih obitelji doživljavane su, prema riječima autora, „kao svojevrzne čiste ploče na kojima se mogla ispisivati idealizirana verzija prošlosti, nudeći priliku njihovim pripadnicima da istaknu svoju nadmoćnost u odnosu na druge potencijalne suparničke familije i da potvrde vodeću ulogu u političkom životu zemlje“ (str. 75.). U tom kontekstu, traži se, dakle, osnivač roda (dinastije), a ovisno o pouzdanosti očuvanoga sjećanja, ovaj praotac (rodonačelnik) može biti stvaran ili fiktivan, slijedom čega se o njemu onda među potomcima konstruiraju pogodni narativi koji će u rodu (dinastiji) stvoriti osjećaj jedinstva i ponosa (usp. isto). Uz Kotromaniće se vezuje priča o Kotromanu Gotu čija se

ličnost nastoji preispitati i staviti u što širi kontekst. Dakle, za razliku od prethodnoga poglavlja u kojem je bilo riječi o tome kako su se Kotromanići pozivali na stvarne „slavne“ pretke, ovdje se ide do samih „početaka“, odnosno „praoca“ koji može biti i fiktivan. Valja napomenuti i da je vladar mogao dodatno učvrstiti svoju poziciju na prijestolju ako bi se prihvatilo njegovo potjecanje od nekoga istaknutoga pojedinca čiji potomci već dugo vremena drže vlast i obnašaju vodeće državničke funkcije (str. 76). Istinitost ili izmišljenost priča o porijeklu dinastije Kotromanića pritom nisu bile od presudnoga značaja, kao ni to jesu li članovi toga roda uopće bili *signori ab antiquo*; bilo je bitno da njihovi podanici vjeruju u to te da ih prihvaćaju kao etablirane i tradicionalne vladare Bosne još od nekih neodređenih „najstarijih vremena“ (str. 76).

U posljednjem, petom, poglavlju (*Vizualni elementi u konstrukciji dinastičkoga identiteta*; str. 101–108) autor analizira razne predmete (grbove, novce, pečate) koji su, s prepoznatljivim heraldičkim dizajnom koji se prenosio s koljena na koljeno i prikazivao na istaknutim mjestima, imali funkciju javnoga iskaza autoriteta i moći, ujedno služeći članovima vladarskoga roda kao jednostavan vizualni znak kojim bi mogli demonstrirati svoje pripadništvo dinastiji (usp. str. 101). Ovo faktografski bogato poglavlje zorno pokazuje dubinu i interdisciplinarnost pristupa autora u razmatranju problematike dinastičkoga identiteta Kotromanića.

Nakon pet glavnih poglavlja slijedi još *Zaključak* (str. 119–121) u kojem je autor ponovio ključne stavke iz knjige, a na kraju knjige, u rubrici *Prilozi* (str. 123–170) nalazi se još deset transkribiranih isprava ((1.) *Upute dubrovačke Vlade Mihovilu Rastiću i Franku Vasiljeviću, odabranim poslanicima upućenim kralju Žigmundu Luksemburškom i hercegu Hrvoju Vukčiću* (16. studenoga 1403. godine), (2.) *Upute dubrovačke Vlade Paskoju Rastiću i Marinu Buniću, odabranim poslanicima upućenim u Bosnu* (29. svibnja 1404. godine), (3.) *Odgovor dubrovačke Vlade na pismo bosanskog kralja Tvrtka II Tvrtkovića* (10. veljače 1415. godine), (4.) *Odgovor dubrovačke Vlade na pismo bosanskog kralja Tvrtka II Tvrtkovića* (23. veljače 1415. godine), (5.) *Upute dubrovačke Vlade Paskoju Rastiću i Marinu Gunduliću, odabranim poslanicima upućenim kralju Tvrtku II Tvrtkoviću* (16. veljače 1423. godine), (6.) *Upute dubrovačke Vlade Nikoli Gučetiću i Vlahu Žurgoviću, odabranim poslanicima upućenim vojvodi Sandalju Hraniću* (19. veljače 1423. godine), (7.) *Upute dubrovačke Vlade Ivanu Gunduliću i Nikoli Žurgoviću, odabranim poslanicima upućenim*

bosanskom kralju Tvrtku II Tvrtkoviću (25. studenoga 1431. godine), (8.) *Upute dubrovačke Vlade Ivanu Gunduliću i Nikoli Žurgoviću, odabranim poslanicima upućenim bosanskom kralju Tvrtku II Tvrtkoviću* (19. siječnja 1432. godine), (9.) *Upute dubrovačke Vlade Ivanu Gunduliću i Nikoli Žurgoviću, odabranim poslanicima upućenim bosanskom kralju Tvrtku II Tvrtkoviću* (14. svibnja 1432. godine) i (10.) *Upute dubrovačke Vlade Franji Benešiću, poslaniku upućenom bosanskom kralju Stefanu Tomašu* (17. svibnja 1456. godine), kojima je na jedan kvalitetan način s 47 stranica povećan obujam inače kratke knjige, ali uzevši u obzir predmet razmatranja i razumljiv. Nakon toga slijede *Izvori i literatura* (str. 171–199), *Registar* (str. 201–216) odnosno kazalo imena, te *O autoru* (str. 217–220).

Polazeći od same definicije *dinastije* s početka, od koje nije odstupio niti u jednom trenutku, u pet poglavlja ove monografije autor je na jedan kvalitetan i komparativan način pokazao dinastičku kolektivnu prirodu Kotromanića čime je ova knjiga definitivno dobila na svojoj zaokruženosti. Slijedom svega, knjigu Emira O. Filipovića, u prvom redu, preporučio bih svim istraživačima kasnoga srednjovjekovlja jer na jedan kvalitetan i argumentiran način, prema metodološkim uzusima suvremene historiografije, mijenja istraživaču percepciju pojma *dinastije* u kontekstu kasnoga srednjovjekovlja, ali vjerujem da će svakako zaintrigirati i običnoga zaljubljenika u srednji vijek. Vjerujem da će svatko tko je ovu knjigu pročitao s razumijevanjem, kada god naiđe na određenu dinastiju u kontekstu kasnosrednjovjekovnoga perioda iščitavajući njezine „zgode i nezgode“, prije svega, promisliti o tome javlja li se njeno ime u tom periodu zaista i u povijesnim izvorima, jesu li jednako pravo na vlast imali samo uži članovi vladareve obitelji ili također i njegovi bliži i dalji srodnici, jesu li se pritom članovi dinastije također pozivali na svoje slavne pretke i „praoca“ roda te u kojem mogućem kontekstu, te jesu li heraldička obilježja dinastije ujedno i način prezentacije njihova ugleda? Usprkos kvalitetnoj i kratkoj monografiji, sklon sam vjerovanju kako ovo nisu i jedina obilježja izgradnje dinastičkoga identiteta te kako će se i do novijih spoznaja postupno doći. Također, vjerujem da će i čitanje ovoga osvrta i izdvojenih stavki iz knjige u njemu već u samom čitatelju otvoriti drukčiju paralelnu viziju i hrvatskih velikaških rodova iz kasnoga srednjega vijeka, a o čemu bi se, u budućim istraživanjima, itekako dalo promisliti.

Lucian Borić